

תפקיד החברה האזרחית במערכת התודעתית-דיגיטלית על רקע פרשת "קיימברידג' אנליטיקה"

נעם אלון¹

פרשת "קיימברידג' אנליטיקה" (Cambridge Analytica) חשפה את הכשלים המובנים ביכולתה של מערכת האינטרנט והמדיה החברתית בתצורתה הנוכחית להגן על האינטרסים של הציבור. מאמר זה מציע שינוי בתצורתה של מערכת זו על ידי הוספת שחקן משמעותי נוסף – החברה האזרחית – שיפעל למנוע ניצול נקודות התורפה המבניות הקיימות בה.

חברת קיימברידג'
אנליטיקה השיגה מידע
אישי על עשרות מיליוני
אמריקאים ועשתה
בו שימוש כדי ליצור
פרופילים פסיכולוגיים
של המשתמשים, באופן
שאפשר לה לנסות
להשפיע על הבחירה של
אותם אמריקאים בקלפי.

פרשת "קיימברידג' אנליטיקה" נחשפה ותוקרה באופן נרחב על ידי העיתונים "ניו יורק טיימס"² ו"גארדיאן"³ וכן ערוץ 4⁴ של הטלוויזיה הבריטית, אך לא ברור אם נחשפו כל פרטיה ואם היא מובנת במלואה. מדובר בחברה שהשיגה, באופן שחוקיותו שנויה במחלוקת,⁵ מידע אישי על עשרות מיליוני אמריקאים ועשתה בו שימוש כדי ליצור פרופילים פסיכולוגיים של המשתמשים, באופן שאפשר לה לבצע "מיקרו"

1 נעם אלון הוא דוקטורנט בחוג למדע המדינה באוניברסיטת בר-אילן. המדען הראשי של איגוד האינטרנט הישראלי ומומחה לאסטרטגיה וחדשנות בארגונים מורכבים. המאמר משקף את עמדת המחבר ואינו מבטא את עמדת איגוד האינטרנט הישראלי.

2 Danny Hakim & Matthew Rosenberg, "Data Firm Tied to Trump Campaign Talked Business with Russians", *The New York Times*, March 17 2018, <https://nyti.ms/2NpjjAY>

3 Carole Cadwalladr & Emma Graham-Harrison, "Cambridge Analytica: Links to Moscow Oil Firm and St Petersburg University", *The Guardian*, March 17 2018, <http://bit.ly/2GGHASC>

4 "Data, Democracy and Dirty Tricks", 4 News, March 19 2018, <http://bit.ly/2Eqx2ol>

5 מידת החוקיות של איסוף הנתונים נדונה בימים אלה בבתי המשפט.

טְרָגֵטִינג⁶ שנועד להשפיע על הבחירה של אותם אמריקאים בקלפי. התחקירים הראו שהחברה הייתה מעורבת בעוד עשרות קמפיינים פוליטיים ברחבי העולם, ובראשם בקמפיין ה"ברקזיט" שתמך ביציאת בריטניה מהאיחוד האירופי, וככל הנראה גם הייתה קשורה לניסיון הרוסי להשפיע על הבחירות לנשיאות בארצות הברית בשנת 2016. התחקירים גם הראו שחברת "קיימברידג' אנליטיקה" לא בחלה בשימוש בשיטות של הכפשה, עוקצי שוחד וריגול להשגת מידע שלילי על יריבים, כדי לקדם את השאיפות הפוליטיות של שוכרי שירותיה, ברשת ומחוץ לרשת כאחד.

הרעיון של "מיקרו־טרגטינג" לצורכי פרסום ושיווק מוכר ונפוץ מזה מספר שנים, וכן מוכרים יישומים שלו בתחום הפוליטיקה. השיטות בהן עשתה חברת "קיימברידג' אנליטיקה" שימוש הן אולי מתוחכמות ומדויקות יותר משיטות אחרות, אך באופן עקרוני אין בהן חידוש. הניסיון של מדינות להשפיע על מדינות אחרות ועל ציבורים גם הוא אינו חדש. לפיכך, מתעוררת השאלה על מה יוצא קצפם של הציבור, העיתונאים והפוליטיקאים? לשאלה זו אין תשובה חד־משמעית, אך נדמה שהתשובה טמונה, בין היתר, בכך שפרשת "קיימברידג' אנליטיקה", כמו גם פרשות אחרות – החשדות להשפעה רוסית על הבחירות בארצות הברית, עליית התפוצה של מידע כוזב (fake news), פוטנציאל הפגיעה בחופש הפרט וחופש הבחירה כתוצאה מיכולות ניטור מתקדמות ועוד – הציפו למודעות הציבור וחידדו את הפוטנציאל של הטכנולוגיות החדשות, של השליטה במידע על ידי שומרי סף חדשים⁷ ושל היכולת לבצע על מידע זה מניפולציות המשפיעות לא רק על העדפות כלכליות, אלא גם על תודעה חברתית ופוליטית.⁸ מגמה זו עלולה להקצין בעידן של שימוש מסיבי בלמידת מכונה (AI) ושל "האינטרנט של הדברים" (IoT), בו כמות המידע על כל פרט תעלה באופן מעריכי ולא תידרש פעילות יזומה, כמו לחיצה על כפתור ה"לייק" ב"פייסבוק". דוגמה ראשונה לפוטנציאל זה ניתן לראות בפרויקט הדירוג החברתי הסיני, אשר צפוי לדרג באופן

6 "מיקרו־טרגטינג" היא שיטה שיווקית־תודעתית, המאפשרת להפנות מסרים המותאמים במדויק לקבוצות מסומנות ואף לאינדיבידואלים. יכולת זאת נשענת על ניתוח מידע רב שנאסף על הפעולות, ההעדפות, התפיסות ומצבי הרוח של הפרטים, כאשר הם גולשים ומחפשים באינטרנט וברשתות החברתיות. לשם השוואה, עד להתבססות יכולות אלו, אנשי השיווק נאלצו לפלח קבוצות אוכלוסייה בעלי מכנים משותפים רחבים יחסית (שכר, מגורים, סוג עבודה, מספר ילדים וכדומה).

7 להרחבה על השינוי בשומרי הסף בעידן הרשתות ראו: קרין נהון, "לקראת תיאוריית שמירת סף ברשתות: מסגרת לניתוח שליטה במידע": <http://bit.ly/2T7gUk1>

8 ראו גם השיח נגד אלגוריתמי החיפוש של "גוגל", המעודדים הקצנה ואליםמות: Carole Cadwalladr, "Google, Democracy and the Truth about Internet Search", *The Guardian*, December 4, 2016; Jenny Ryan, "How to Fight Data Bias with Smart Hires", <http://bit.ly/2TZfdSN>

אוטומטי את כל ההתנהגויות הציבוריות והחברתיות של הסינים ולאפשר למדינה להעדיף או להעניש אזרחים על התנהגותם.⁹

"נפילת האסימון" בנושא זה הצטרפה לשיח ולמחקרים העוסקים בזוויות שונות של התופעה, כמו דיון משפטי הנוגע בגבולות האחריות של הפלטפורמות השונות, תפקיד הרגולטורים וסמכותם, השייכות של המידע ומידת ההתאמה של המשפט הקיים לעידן הטכנולוגי;¹⁰ דיון טכנולוגי הנוגע ביכולת לשפר את האלגוריתמים השונים, כך שיהיו יעילים יותר ופחות מוטים;¹¹ דיון אתי על חופש הרשת, על מידת הניטרליות של הפלטפורמות השונות ועל תפקידם החדש כשומרי סף וכשליטים במידע;¹² בנוסף לכך, דיונים רבים ומגוונים בתחומי ידע שונים, דוגמת כלכלה (כלכלת מידע, מונופוליאזיה), סוציולוגיה (פערים דיגיטליים, אוריינות), מדע המדינה (ביזור הכוח, עליית שחקנים חדשים) וכדומה. המשותף לכל המחקרים הללו הוא הניסיון להתאים את "חוקי המשחק" למציאות החדשה באמצעות חקיקה חדשה, כלים חדשים לרגולטור, חינוך הציבור, שיפור של הטכנולוגיה עצמה ועוד.

מאמר זה מנסה להציע נקודת מבט אחרת, הגורסת כי יש לשנות את "המגרש" באופן שיאפשר לארגון מחדש את המערכת. באופן קונקרטי, המאמר מציע לחזק את תפקידם של ארגוני החברה האזרחית כשחקן מעצב תודעה, הפועל כמתווך אקטיבי במאבק על זרימת המידע במרחב הדיגיטלי. החלק הראשון של המאמר יניח מצע מושגי בסיסי, הקושר בין העידן הדיגיטלי ובין התודעה וההשפעה, ויראה כי השיח הציבורי ועיצוב הנורמות והערכים מתקיימים יותר ויותר במרחב הדיגיטלי, שהמקרה של "קיימברידג' אנליטיקה" מהווה ייצוג שלו. החלק השני יציג את המערכת התודעתית-דיגיטלית המתהווה כמבוססת על מבנה דו-קוטבי אסימטרי. החלק השלישי יציע תפקיד חדש לחברה האזרחית בעידן הדיגיטלי, כצלע שלישית במערכת התודעתית-דיגיטלית.

9 חן חדד, "החזון של 'מראה שחורה' יתגשם: סין זוממת לדרג את אזרחיה", 26 באוקטובר 2016, <http://bit.ly/2tDY3OR>

10 ראו לדוגמה: Frederik J. Z. Borgesius, et. al, "Online Political Microtargeting: Promises and Threats for Democracy," *Utrecht Law Review*, Volume 14, Issue 1, 2018, <https://www.ivir.nl/publicaties/download/UtrechtLawReview.pdf> taken from S. Kruschinski, A. Haller, "Restrictions on Data-Driven Political Micro-Targeting in Germany", *Internet Policy Review*, 6/4 (December 31, 2017).

11 ראו לדוגמה: Arianne R. Barzilay, Anat Ben-David, "Platform Inequality: Gender in the Gig-Economy," *Seton Hall Law Review*, 47/393 (2017), <http://bit.ly/2NmLOzn>

12 ראו לדוגמה: Karine Nahon and Jeff Hemsley, "Homophily in the Guise of Cross-Linking: Political Blogs and Content", *American Behavioral Scientist*, 58/10 (2014): 1294-1313.

הטכנולוגיה בשירות התודעה

קרין נהון הראתה שהחזון הראשוני של האינטרנט כמרחב פתוח, חופשי, ניטרלי וביזורי לא רק שלא התממש, אלא שהוא רחוק מאוד מהמציאות. זו מאופיינת בפוליטיזציה ובחוסר ניטרליות, בריבוי שומרי סף השולטים במידע ובזרימתו ובנטייה לשמר דפוסים של מידע סגור ולא נגיש. לשיטתה של נהון, כשהתברר כי במאבק על עקרונות היסוד הראשוניים ידם של המצדדים בחופש הרשת הייתה על התחתונה, נותר להם להיאבק על מאפייני השליטה השונים בה. מאבק זה מתנהל כיום סביב ארבעה נושאים: כיצד תנוהל ההסדרה של הרשת? כיצד תמומש הפוליטיזציה של הרשת? מי יהיו שומרי סף ברשת וכיצד הם יתפקדו? באיזו מידה המידע ברשת יהיה פתוח או סגור?¹³

הטכנולוגיה של הרשתות החברתיות והשימוש בה מעצבים מחדש את האדם והחברה האנושית.¹⁴ לפיכך, יש חשיבות רבה לערכים הבאים לידי ביטוי באותן פלטפורמות ולאופן שבו אותם ערכים מעצבים את גבולות השיח ואת החברה. החלטות, דוגמת שירות או נגישות שיותר או ייאסרו,¹⁵ מחיקה של תוכן או הרחבת הפצתו, והיענות לבקשות של ממשל כלשהו, מהוות מהלכים ערכיים ובעלי פוטנציאל לעיצוב המרחב שבתוכו הן פועלות.¹⁶

שורה של מחקרים מצביעים על כך שחרף ניסיונם של הגורמים המעצבים את עולם המדיה החברתית להציג את עצמם כניטרליים וכחברות טכנולוגיה גרידא, למעשה הם מכתיבים סדר יום ומעצבים את המרחב האנושי-חברתי. מחקר שנערך ב-MIT הראה שחדשות כוזבות (פייק ניוז) מופצות במהירות גבוהה פי שישה, ולתפוצת אנשים רחבה יותר באופן משמעותי מאשר מידע אמת.¹⁷ קרסטן מולר וקרלו שוורץ ערכו מחקר על כל המקרים שבהם הותקפו מהגרים בגרמניה במשך שנתיים, וחיפשו גורמים תורמים ומאיצים לכך בתקשורת המסורתית ובמדיה החדשה. מחקרם הראה באופן מובהק שבערים שבהן היה שימוש רב של התושבים ב"פייסבוק", הייתה עלייה משמעותית

13 קרין נהון, "הפוליטיקה של מהפכת המידע", **כתב העת של תכנית פכ"מ**, גיליון 2, 2016, http://media.wix.com/ugd/95bf1c_a92aaa26445f44fdb3cf7a02a51ba6e3.pdf

14 מערכת זווית, "איך הסמרטפון משנה את המוח שלנו", 26 באוגוסט 2017, <http://bit.ly/2ViODo3>

15 ראו לדוגמה כיצד החלטות של פלטפורמות בנוגע למידע שנוטר לאחר מותו של אדם, לנגישות אליו מצד קרוביו ולשימושים שניתן לעשות בו מעצבות את הזיכרון של השארים, כמו גם את מרחב הזיכרון הציבורי והתרבותי שלנו. להרחבה ראו: מיכאל בירנהק וטל מורס, "זיכרונות דיגיטליים: גורלם של תוכן ומידע אישיים לאחר המוות", <http://bit.ly/2SXYoes>

16 לדוגמה: "Sheryl Sandberg Misled Congress about Facebook's Conscience", Sam Biddle, *The Intercept*, September 6, 2018.

17 Soroush Vosoughi, Deb Roy and Sinan Aral, "The Spread of True and False News Online," *Science*, Vol. 359 (March 2018): 1146-1151.

במקרי התקיפה נגד מהגרים.¹⁸ רִבְּקָה מקינון ניתחה את האופן שבו הממשל הסיני מעצב את המרחב הציבורי-דיגיטלי ואת גבולות השיח המתנהלים בו, באופן שמשרת את השלטון ומונע התפתחות של גלי התעוררות נגדו, בין היתר באמצעות שימוש בתקיפות סייבר, ניטור ופיקוח על פעילות של בודדים וארגונים, שליטה ומניפולציה במרחב הדומיינים הלאומי ושיבוש ופגיעה באספקה של האינטרנט. מסקנתה של מקינון הייתה שקיים תהליך של מעבר מניסיון של מדינות לשלוט ביכולת הגישה לאינטרנט לניסיון לשלוט בתוכן ובזרימת המידע בו.¹⁹ דימה אדמסקי ניתח את הגישה הרוסית להפעלת הכוח במרחב הקיברנטי, שבמרכזה תפיסת לוחמת המידע והמלחמה

ההיברידית, שנועדה לבצר את ביטחונה הלאומי של רוסיה באמצעות שליטה בתוכן ובזרימת המידע במרחב הדיגיטלי ובהשפעתו על המרחב הפיזי והממשי.²⁰

מחקרים אלה מהווים רק קצה המזלג של תחום מחקר מתהווה, העוסק באופן שבו מרחב האינטרנט, הפלטפורמות המובילות בו והכלים החדשים שהם מאפשרים מעצבים את המרחב התודעתי של הציבור והפרטים ונותנים לגורמים שונים כוח ויכולת לבצע מניפולציות תודעתיות שונות. התפתחויות אלו עתידות לעצב לא רק את מידת האמון שלנו כציבור במידע, אלא גם את מידת האמון שלנו במערכות עצמן.

כל אלה מתקיימים במערכת התודעתית-דיגיטלית שעוצבה בשנים האחרונות, שבתוכה מתקיימת דינמיקה אסימטרית בין שומרי סף (גופים ממשלתיים, רגולטורים, ספקי תשתית, פלטפורמות ומנהלי קהילות ותכנים), השולטים בזרימת המידע

ברשת ולעיתים אף בתוכן עצמו, ובין הציבור, שמידת יכולתו להשפיע על המרחב ועל התנהגות שומרי הסף תלויה במידה שבה שומרי הסף תופסים את עוצמתו. עוצמת הציבור נשענת על ארבעה רכיבים: כוח פוליטי, ייצור תוכן, מערכת היחסים עם שומר הסף ומספר החלופות שמצויות בידי ההמון.²¹ מנקודת מבט מערכתית, מדובר במערכת

במערכת התודעתית-
דיגיטלית שעוצבה בשנים
האחרונות מתקיימת
דינמיקה אסימטרית בין
שומרי סף, השולטים
בזרימת המידע ברשת
ולעיתים אף בתוכן עצמו,
לבין הציבור, שמידת
יכולתו להשפיע על
המרחב ועל התנהגות
שומרי הסף תלויה במידה
שבה שומרי הסף תופסים
את עוצמתו של הציבור.

---

18 Karsten Müller and Carlo Schwarz, *Fanning the Flames of Hate: Social Media and Hate Crime*, May 21, 2018, <http://bit.ly/2XkP1Eg> or <http://bit.ly/2Ivp3KQ>

19 Rebecca MacKinnon, "China's 'Networked Authoritarianism'," *Journal of Democracy*, 22 (2011): 32-46.

20 דימה אדמסקי, "אומנות אופרטיבית קיברנטית: מבט מזווית לימודי האסטרטגיה ומפרספקטיבה השוואתית", **עשתונות**, אוגוסט 2015.

21 קרין נהון, "לקראת תיאוריית שמירת סף ברשתות: מסגרת לניתוח שליטה במידע", <http://bit.ly/2T7gUk1>

בעלת שני קטבים אסימטריים,²² שבה המדינה והפלטפורמות נמצאות באותו צד של המתרס, וההמון מצוי בצידו השני.

תפקיד החברה האזרחית במערכת הדיגיטלית-תודעתית

על פי התיאוריות המערכתיות והסוציולוגיות-ארגוניות, מבנה המערכת והקשרים בין השחקנים השונים בה מכתיבים הן את תפקודם והן את מאפייניה של המערכת. עוד קובעות התיאוריות הללו שמספיק שינוי בשחקן אחד כדי לשנות את מבנה המערכת, את מאפייניה ואת מערכת היחסים בין שאר השחקנים. שינוי כזה יכול להתרחש באופן אקראי ולא מתוכנן, אך גם באופן מתוכנן ויזום, כך שבאופן פוטנציאלי ניתן לעצב את המערכת באמצעות הוספה ו/או הורדה של שחקן, או באמצעות שינוי בתפקודו או במקומו של אחד השחקנים.²³ ואכן, המרחב התודעתית-דיגיטלי הנוכחי מתפקד כמערכת המעוצבת על ידי שני קדקודים אסימטריים הפועלים בה כיום – שומרי הסף והציבור הבלתי מאורגן.

שינוי במאפייני המערכת יכול להיות מושג על ידי שיפור היכולות של החברה האזרחית, כך שיאפשרו לה להיות שחקן אקטיבי יותר במרחב הדיגיטלי. זאת, באופן שעשוי לשנות את מערכת היחסים הכוללת, וכן להעצים את דרכי ההשפעה של הציבור כשחקן נפרד במערכת. החברה האזרחית היא זירה של מוסדות, ארגונים, רשתות ויחידים, שמבטאת את רצון האזרחים, הן כפרטים והן כקולקטיב, לקבל על עצמם אחריות ולהיות שותפים בעיצוב עתידם. בסיס קיומה של החברה האזרחית הוא הרצון והיכולת לבסס את החברה ולחזקה, לחולל שינויים חברתיים ולעצב שיח חברתי ונורמות ציבוריות. היישום של רעיון זה ברחבי העולם ובישראל מתבטא בשני תחומים מרכזיים: עמידה מול מוסדות המדינה והשלטון, וסיוע לשכבות החלשות.²⁴ האופן שבו נתפסים אתגרי החברה האזרחית העתידיים מפורט במסמך "חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל", שנוסח בפורום קיסריה ביוני 2010. מבחינה של המסמך עולה

22 המושג לקוח מדיסציפלינת מדע המדינה לתיאור המערכת הדו־קוטבית שעוצבה בימי המלחמה הקרה, אשר התאפיינה בחלוקה לשני גושים יציבים יחסית, ללא מדינות ניטרליות.

23 Georg Simmel, "The Number of Members as Determining the Sociological Form of the Group", *American Journal of Sociology*, 8, 1-46; רם, ניצה ברקוביץ (עורכים), **אי/שויון**, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע, 2006, עמ' 378-384; ניקולס א' כריסטאקיס, ג'יימס ה' פאולר, **מחבורים: כיצד פועלים קשרים בין בני אדם ואיך הם מעצבים את חיינו**, מטר, תל אביב, 2011; אברהם אלטמן, **לחשוב מערכת: גישות להבנה ולניהול של מערכות מורכבות**, מודן, תל אביב, 2016, עמ' 17-31.

24 ניסן לימור ואחרים, **חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל**, פורום קיסריה להתוויית מדיניות כלכלית-לאומית, יוני 2010, <http://bit.ly/2Epgddp>; במאמר זה נתייחס לחברה האזרחית כקולקטיב בעל רעיון משותף (מונווליסט), למרות שברור שמדובר בזהויות רבות.

שאתגרים אלה עוסקים בעיקר בשימור ובשיפור הקיים, ואינם מתייחסים לצורך בשינוי או בהתאמתו לעידן המידע ולעולם הדיגיטלי.²⁵

פרשת "קיימברידג' אנליטיקה" מלמדת שלחברה האזרחית יש בעידן הנוכחי תפקיד משמעותי במאבק על ה"אמת" ועל האמון במוסדות ובדמוקרטיה – מרכיבים משמעותיים בתפקידו של מי שמתיימר להיות שותף לעיצוב הנורמות והערכים. במידה רבה, הנורמות, הערכים והאמת מעוצבים בימינו במרחב הדיגיטלי המתאפיין, כאמור, בהיותו מערכת בעלת שני קטבים אסימטריים – שומרי הסף והציבור הבלתי מאורגן. החברה האזרחית נעדרת ממנה. עם זאת, מערכת זו מאפשרת, כפי שהראה ג'ונתן אלברייט, קיומה של ארכיטקטורה שנשלטת על ידי תנועות, מוסדות, ארגונים ומדינות, שהם בעלי אינטרס לערער את ה"אקו־סיסטם" התודעתית-דיגיטלי, כמו גם את עצם המבנה של המערכת הדמוקרטית והליברלית. הם עושים זאת באמצעות התמקדות בנקודות אסטרטגיות, המאפשרות להם לשלוט בזרימת המידע ברשת ולהציפה במידע כוזב.²⁶

בראייה היסטורית, אנו עודנו מצויים בשלבים הראשונים של עיצוב המערכת התודעתית-דיגיטלית. כל מערכת הנמצאת בראשית דרכה מאופיינת בנטייה מוקצנת לאחד הצדדים, ולאחר מכן היא לומדת לאזן את עצמה לצורתה החדשה. הסימפטומים שאנו רואים, הכוללים יכולת מוגברת של חלק מהשחקנים לנצל את המרחב כדי לקדם את עצמם, נובעים, בין היתר, מקיבעונה של החברה האזרחית לדפוסי פעולה אנלוגיים וממשך הזמן הארוך שעובר, ועלול להמשיך לעבור, עד שהיא תשתנה ותתאים את עצמה לעידן הדיגיטלי.

מאמר זה מציע שאחת הדרישות המרכזיות מהחברה האזרחית בעידן הדיגיטלי תהיה להפוך לקדקוד שלישי במערכת התודעתית-דיגיטלית, שיוכל להעצים את הציבור והפרטים וליצור מערכת מתחים חדשה ומאוזנת יותר. בעולם הדיגיטלי יהיה על החברה האזרחית להוסיף עוד מודל פעולה, לצד השניים המסורתיים שבהם היא אוחזת (עמידה מול מוסדות המדינה והשלטון וסיוע לשכבות החלשות). ספציפית לשיח ולפעולה במרחב הדיגיטלי, נדרשת החברה האזרחית לעבור ממודל פעולה המבוסס על הניסיון להשפיע על הממשל מחד גיסא ולחנך את הציבור מאידך גיסא, למודל של התבססות אקטיבית כגורם כוח השולט בזרימת המידע. זאת, כחלק ממערכת משולשת, הכוללת את שומרי הסף (ובהם חברות המדיה), החברה האזרחית והנשלטים (הציבור).

25 המסמך **חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל** מקדיש את הפרק האחרון שלו לאתגרים. אלה כוללים בעיקר שיפור של המגמות הקיימות ממילא: שיפור השיח ושיתוף הפעולה בתוך המגזרים ובינם לבין הממשלה, שיפור ההתנהלות והאפקטיביות, שיפור היכולת לגייס כספים כדי להיות עצמאיים ושיפור רעיון האחריות התאגידית.

26 Cadwalladr, "Google, Democracy and the Truth about Internet Search".

כדי להפוך לגורם משמעותי, המתפקד כקודקוד עצמאי במערכת התודעתית־דיגיטלית, על החברה האזרחית להשתלט על נקודות המפתח המשמשות לשליטה ב"אקו־סיסטם" ולהוות תחרות וחלופה למידע הכוזב באמצעות הצפה של הרשת במידע איכותי. מכיוון שלא ניתן לחסום מידע כוזב, הדרך להיאבק בתופעה זאת היא לחתור לשליטה ב"אקו־סיסטם" ולקיים תחרות על ליבו של הציבור. לשם כך, יש לתכנן אסטרטגיה ארוכת טווח ולשנות את אופן הפעולה של החברה האזרחית. כחלק מצעדים אלה, החברה האזרחית צריכה לפתח מנגנונים חדשים, דמויי מערכות מודיעיניות, שיאפשרו לה לאתר, לזהות ולאפיין את המרחב התודעת־דיגיטלי ואת השחקנים המרכזיים שפועלים בו; לפגוע ביכולת של אותם שחקנים לערער את ה"אקו־סיסטם"; להחדיר לרשת מידע אמין בקצבים גבוהים, בכלל זה באמצעות כלים ויכולות מתחום המיקרו־טרגטינג. תפקידה השני של החברה האזרחית הוא להעצים את הפרט והציבור, באופן שיאפשר להם להפוך לקדקוד משמעותי במערכת, תוך הישענות על ארבעת המרכיבים שהגדירה קרין נהון: מתן כלים ויכולות להתאגד ולהפוך לכוח פוליטי; עיבוי וזירוז היכולת ליצור תוכן איכותי ולהפיצו; מתן כלים ופלטפורמות לניהול מערכת היחסים עם שומר הסף; הרחבת החלופות האיכותיות לפעילות ברשת.

סיכום

החברה האזרחית באופן כללי, והחברה האזרחית בישראל בפרט, טרם עשו את הטרונספורמציה הנדרשת לעבר העידן התודעת־דיגיטלי. עידן זה מאופיין במערכת בעלת שני קטבים אסימטריים, שממנה נעדרים מנגנוני החברה האזרחית. מנגנונים אלה ממשיכים להתמקד בתפיסות וביכולות המסורתיות, אותן פיתחו לפני העידן הדיגיטלי. פרשת "קיימברידג' אנליטיקה" ופרשות נוספות המציפות אותנו חדשות לבקרים מראות ששדה המאבק על הערכים והנורמות מתנהל, במידה רבה, במרחב החדש – התודעת־דיגיטלי – ממנו נעדרת החברה האזרחית.

העיסוק העיקרי של החברה האזרחית עד היום התמקד בניסיון להפעיל לחץ על המחוקק כדי לקדם חקיקה ולצייד את הרגולטורים ביכולות שיאפשרו להם לאזן את הדינמיקה השלילית במרחב הדיגיטלי. יחד עם זאת, המחקר והניסיון המעשי מראים שהמחוקק והפלטפורמות מצויים במידה רבה באותו צד של המתרס. מעבר לכך, גם במקומות שבהם יש למחוקק אינטרס לעצב את המרחב הדיגיטלי באופן משמעותי יותר, קצב השינוי שהוא מסוגל ליצור קטן עשרות מונים מקצב השינוי וההתאמה של העידן הדיגיטלי.

כניסה של החברה האזרחית ל"אקו־סיסטם" התודעת־דיגיטלי יכולה ליצור מערכת חדשה ויציבה שתישען על שלושה קדקודים בעלי עוצמה, שיקיימו ביניהם מתח בונה: שומרי הסף, החברה האזרחית והציבור/ההמון. מסגרת משולשת זו עשויה לקיים

בתוכה מערכת סוערת של מאבקים על המידע, הנרטיבים והשיח. היא גם תאפשר פלורליזם, דמוקרטיזציה וניטרליות של הרשת. כדי לעשות זאת, החברה האזרחית צריכה לגבש חזון עדכני ולפתח כלים ויכולות רלוונטיים לעידן הדיגיטלי. צעד מעשי ראשון בכיוון זה יכול להיות הקמתו של מנגנון משותף לארגוני החברה האזרחית הדיגיטליים בישראל, שמטרתו תהיה ללוות את הבחירות הצפויות בשנת 2019, תוך שימוש במתודולוגיה ובכלים של ג'ונתן אלברייט לאפיון אותה מערכת שבמסגרתה מופץ מידע כוזב. או אז ניתן יהיה להחליט האם להסתפק בהצגת המידע לציבור, או לפעול כדי להתחרות במנגנוני ההפצה של המידע הכוזב.